

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

Liefde is... mentaliseren

Bespreking van

Jon G. Allen, Peter Fonagy & Anthony W. Bateman (2008). *Mentaliseren in de klinische praktijk*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds. ISBN 978 90 5712 277 4, 426 pp., €49,95; vertaling van: *Mentalizing in clinical practice*. Washington/Londen: American Psychiatric Publishing. ISBN 978 1 58562 306 8, 403 pp., \$62,-

MARC CALMEYN

De inleiding van *Mentaliseren in de klinische praktijk* zet de toon: 'Wij opperen de stoutmoedige gedachte dat mentaliseren [...] de meest fundamentele gemeenschappelijke factor is in alle psychotherapeutische behandelingen [...]' (p. 1). 'Mentaliseren' omschrijven de auteurs, Fonagy, Allen en Bateman, voorlopig als volgt: 'de psyche in gedachten houden' ('holding mind in mind') (p. 20). Vervolgens wordt de geschiedenis van het begrip 'mentaliseren' geschetst: impliceert al te vinden bij Freud, is dit ook in andere psychotherapeutische richtingen doorgedrongen. De schrijvers stellen verder dat hun 'ontdekking' van mentaliseren niet zozeer een *vernieuwing* betekent als wel een *verfijning* van dit begrip.

Deel I vormt het theoretische luik. Het eerste hoofdstuk richt zich op het begrip 'mentaliseren' zelf. De verschillende facetten worden in kaart gebracht. Zo is er bijvoorbeeld expliciet versus impliciet mentaliseren. Dit is te vergelijken met wat in het geheugenonderzoek bekend staat als respectievelijk 'declaratief' en 'procedureel' geheugen, tussen weten *dat* en weten *hoe* (p. 29). Daarbij zijn de twee kernprocessen

die mentaliseren mogelijk maken *aandacht* en *verbeelding*.

De term 'mentaliseren' veronderstelt te veel een cognitieve bezigheid. Waar het wél om gaat is dat mentaliseren 'het in hart en ziel beseffen van hart en ziel' is (p. 64).

Het tweede hoofdstuk, *Ontwikkeling*, beoogt om aan de hand van empirisch onderzoek de ontwikkelings(stadia) van mentaliseren in kaart te brengen. Hét centrale thema van dit hoofdstuk is: 'contingent spiegelen van mentaliseren van de verzorger bevordert de ontwikkeling van mentaliseren bij het kind' (p. 80). 'Contingent spiegelen' omschrijven ze als: 'De verzorger toont een wel hoog, maar imperfect niveau van responsiviteit ten opzichte van het gedrag van het jonge kind' (p. 369). Wat dé basis van alle kernprocessen van mentaliseren vormt, is bijgevolg *pedagogie*. De auteurs spreken terecht van 'dit unieke menselijke vermogen' (p. 96).

Vervolgens expliciteren ze de drie prementaliserende modi die regressief geactiveerd kunnen worden bij psychopathologie. In de psychische-equivalentiemodus wordt de werkelijkheid gelijkgeschakeld met mentale toestanden; de wereld *is* zoals de psyche deze representeert. In de alsof-modus staan mentale toestanden wel los van de realiteit, maar ze staan niet in flexibele interactie met de werkelijkheid. In de derde modus, de teleologische modus, worden mentale toestanden in handelingen geuit — de tastbare gevolgen tellen, de woorden niet.

Vervolgens wordt het verband tussen gehechtheid (attachment) en mentaliseren behandeld.

Van het hoofdstuk *Neurobiologie* beseffen de auteurs dat dit geen *gefundenes Fressen* voor psychotherapeuten is. De neurobiologische basis van mentaliseren wordt genuanceerd uit de doeken gedaan waarbij natuurlijk een 'bespiegeling' over spiegelneuronen niet kan ontbreken. Ten slotte

wordt aandacht besteed aan twee stoornissen in de neurobiologische bagage: autisme en psychopathie.

Deel II vormt het klinische luik van dit boek. Het korte eerste hoofdstuk, *De kunst van het mentaliseren*, handelt over psychotherapie als spanningsveld tussen kunde en kunst, tussen empathie en systematiseren.

Het hoofdstuk *Mentaliserende interventies* vangt aan met een waarschuwing. Het is niet zozeer de bedoeling om technieken aan te leren als wel om de *attitude* van mentaliserende psychotherapie te verduidelijken. Au fond pleiten de auteurs voor een 'betrekkelijk gestructureerde en ondersteunende behandelmethode, die zich primair richt op het heden' (p. 180).

Ook het werken met de overdracht komt ruimschoots aan bod, waarbij ze een ruime benadering vooropstellen: '[...] impliceert het onderzoeken en vergelijken van de uiteenlopende perspectieven van patiënt en therapeut met betrekking tot hun relatie en specifieke interacties' (p. 226). Mooi en meedogend is het einde van dit hoofdstuk waarin de auteurs een patiënte zelf aan het woord laten.

In *Behandeling van gehechtheidstrauma's* wordt eerst (terecht) het onderscheid gemaakt tussen mishandeling en verwaarlozing. Twee traumagerelateerde fenomenen worden onder de loep genomen: intrusieve herinneringen (vgl. PTSS en 'valse herinneringen') en *re-enactments*. Dit laatste is het signaal *par excellence* van een tekort aan mentaliseren. Freud vermeldde al dat herbeleven in de plaats van herinneren kan komen. Voor de getraumatiseerde persoon kan dit desastreuze gevolgen hebben met risico van intergenerationele overdracht. Behandelingen dienen dit laatste uitdrukkelijk in rekening te brengen. Het hoofdstuk *Ouderschap en gezintherapie* borduurt hier verder op door aan de hand van ideeën over baby-oudertherapie en kind-oudertherapie.

Borderline-persoonlijkheidsstoornis (BPS) is het thema dat in het volgende hoofdstuk verder wordt uitgespit. Hét motto van de

auteurs is: zonder hechting geen mentaliseren. Belangrijk is hun scherpe pleidooi tegen pessimisme in de behandeling van BPS. Vervolgens beschrijven ze hun Mentalization Based Therapy (MBT). Dit hoofdstuk wordt afgesloten met hun eigen onderzoek naar de effectiviteit van MBT.

Het tiende hoofdstuk, *Psycho-educatie*, is een mooi voorbeeld van de wijze waarop dit boek geconcipieerd is: theorievorming toetsen aan eigen klinische ervaring. De originaliteit van hun aanpak is de combinatie van educatie én ervaringsoefeningen. Het laatste hoofdstuk, *Sociale systemen*, verkent andere horizonten. Kan mentaliseren als theorie en behandelvorm een bijdrage vormen aan de problematiek van geweld in de wereld? De auteurs pretenderen niet dat mentalisatie dé oplossing biedt, maar denken wel dat dit begrip (en begrip ervoor) een belangrijk verschil kan maken.

In de literatuur over mentaliseren is dit boek zonder meer een standaardwerk. De vertalers hebben puik werk geleverd door een leesbare stijl na te streven. Spijtig van de vertaling op pagina 77: 'Egocentrisme is de standaardmodus van mentaliseren.' Het originele 'default modus' beoogt juist het tegengestelde begrip. Al bij al vormt het Nederlandstalige boek een volwaardig alternatief voor de oorspronkelijke uitgave. Theorie en kliniek komen gelijkwaardig aan bod, de auteurs slagen erin om hun ideeën helder uiteen te zetten. Een omissie in dit overigens rijk geschakeerde boek is een hoofdstuk over mentaliseren bij psychose. Uitgaande van hun premisse dat mentalisatie de basis is van psychotherapeutisch handelen, zou ook het therapeutische werk met de psychotische mens aan bod dienen te komen.

Veel rasechte psychoanalytici zullen weliswaar regelmatig slikken als ze lezen dat vrije associatie en aanmoedigen van fantasie ontmoedigd wordt, terwijl de klemtoon op het heden gelegd dient te worden. Dit is niet enkel de bekende discussie over het aanpassen van het therapeutische kader aan de meer basale psychopathologie, maar meer

een bezinning op wat de kern van de psychoanalyse uitmaakt. Ook hun vertrekpunt — de ontwikkelingspsychologie — stemt tot nadenken. De klinische antropologie van Freud vertrekt uiteindelijk vanuit de psychopathologie, wat in zijn metafoor van het kristalprincipe duidelijk tot uiting komt. Zoals een kristal als men het laat vallen in duizend stukken breekt volgens vooraf bepaalde breuklijnen die in 'normale toestand' niet zichtbaar zijn, zo is dit ook het geval bij de mens: als er een 'breuk' in de normaliteit optreedt, dan gebeurt dit volgens pathologische mogelijkheden die vooraf reeds aanwezig waren maar niet zichtbaar. In feite houdt dit een copernicaanse omwenteling in: waar de ontwikkelingspsychologie de normaliteit als paradigma neemt, wijst Freud juist aan dat pathologie de kern is die iets over de normaliteit en het wezen van de mens reveleert. Fonagy en co. zien dit niet in, waardoor ze de psychoanalyse onvoldoende doordenken, al houden ze er wel voeling mee. Desalniettemin, een boek om te lezen en (erover) te mentaliseren!

Freud en Lacan kritisch bij elkaar gebracht

Bespreking van

Paul Verhaeghe (2009). *New studies of old villains — A radical reconsideration of the Oedipus complex*. New York: Other Press. ISBN 978 1 59051 282 1, 118 pp., \$17,95

HANS REIJZER

Het oedipuscomplex met zijn vertakkingen, in het bijzonder de penisnijd en de castratie-angst, is wat in de versukkeling geraakt. Wie wil er vandaag nog zijn vader vermoorden en met zijn moeder trouwen? Zo is deze poging om de transformatie van kleuter tot mens te begrijpen tot voer geworden voor humoristen en zelfs dat niet meer. Het oedipale leeft

in de praktijk nog door in zijn voorstadium: het preoedipale. Dat is nog wel een rijke bron van klinische exploratie, theoretische uitleg en praktische toepassing.

De Gentse hoogleraar Paul Verhaeghe heeft met een dun maar extreem rijk boek het preoedipale en het oedipale bij elkaar gevat en ze tezamen in ere hersteld. Daartoe heeft hij Freuds en Lacans teksten over het oedipuscomplex grondig doordacht en afgestoft. Dat heeft een essay opgeleverd dat het bekende met het onbekende mengt tot een consistente theorie, die onverwachte doorblikjes biedt.

Centraal bij hem staat de functie van de oedipale structuur: het individu moet zich een identiteit zien te verwerven. Hij moet leren omgaan met zijn driften en de omgeving waarin hij leeft. Dan gaat Verhaeghe op geleide van Lacan zijn eigen weg. De klassieke opstelling wil dat het kind het genot zoekt bij moeder en dat de vader het verbod daarop vertegenwoordigt. De freudiaanse casestudies (*Dora*, *De Wolfenman*, *De kleine Hans*) zijn gebouwd rond deze thematiek, ook al is die dan nog niet volledig expliciet gemaakt. Verhaeghe gaat het diepst in op de geschiedenis van kleine Hans. Diens vader Max Graf rapporteerde bij Freud over de fobische ontwikkeling bij zijn zoon Hans. Freud presenteert het verhaal klassiek. Hans houdt van zijn moeder en wil haar voor zichzelf alleen hebben. Hans meent dat zijn vader daar kwaad over is en hem bedreigt met castratie. Verhaeghe ziet in de tekst dat het deze vader juist niet lukt *de positie van de vader* in te nemen. Hij is bezig zijn vrouw, de moeder van Hans, te verliezen in een echtscheiding, en Hans is vooral bang voor moeder, die via eenvoudige interpretatietechniek opgevat kan worden als 'machtiger dan God'. Een keer spreekt Freud Hans zelf en zegt hem, dat hij (Freud) lang voordat Hans ter wereld kwam, al had geweten dat er een kleine Hans zou komen, die zo veel van zijn moeder zou houden dat hij daarom wel bang voor zijn vader moest zijn. Volgens Verhaeghe plaatst Freud met die woorden de (in feite goedaardige) vader